VI.

A' NEMZETI GAZDAGSÁG' BEFOLYÁSÁRÓL A' NEMZETI MÍVELŐDÉSRE.

OLVASTA,

MIDŐN RENDESTAGI SZÉKÉT ELFOGLALNÁ,

A' M. T. T. NAGY GYÜLÉSÉBEN, AUGUST. XXX. M. D. CCC. XXX. VIII.

PÉCZELY JÓZSEF.

Mit hozhatnék illy fényes gyülekezet', ennyi tudós férfiak', lelkes hazafiak' várakozásához méltót első fölléptemkor elő, megvallom nem keveset gondolkoztam. Semmi szokottabb, hasonló alkalommal mint a' tudományt, mellyhez hivatal, hivattatás kapcsolnak, magasztalni; de ha én ezt cselekedném, ha azon tudománynak, — mellynek körében tűzte közelebbről munkálódásomat, a' ti, tőlem eléggé nem méltányolható, nagy becsű bizodalmatok, tudós férfiak! — úgy az életben, mint a' polgári társaságban fontosságát, elmevilágosító, szívnemesítő jótékony befolyását akarnám mutogatni; miután kivált azt már annyin tették, tudomány-, ékesszólás-, ítélettel kitünő férfiak tették, előttem: nem méltán attól kelle-e tartanom, hogy semmivel nem fogna érdekesb lenni beszédem, mint ha azt igyekezném megmutogatni, hogy világít, hogy melegít a' mérhetetlen fény- és tűztenger, az áldott nap? Előadni szándékozám történeteit, kifejlődését a' tudománynak, melly a' múltnak visszatűkrözésével oktatja a' jelenkort; elszámlálni hőseit, kik által azon fokra emelkedett, hogy élet' és bölcseség' oskolájává alakúlhatna az elébb puszta emlékezetek' tára: ezt is elfoglalva, többek által kimerítve találám magam előtt. Gondolám, majd képét adom egy minden tekintetben tökéletes történetírónak, elsorozom a' kivánatokat, mellyeket ki

kell elégítni annak, ki e' fontos nevet meg akarja érdemelni: hogy mindeneknek előtte ne csak tudjon, hanem akarjon is, 's ne csak akarjon, hanem merjen is igazat mondani, tudjon, hogy ezt tehesse, kedvezést, haragot, reményt, félelmet, minden indulatot, még a' barátság' olly édes vonzalmait is — csak az erény', a' mennyei erény', szavait meglelkesítő, sorait áltmelegítő, lángoló szent szerelmét nem — elfojtani keblében; tudjon továbbá elmét szívet együtt foglalatoskodtatni, tehát nem csak tanítni, hanem gyönyörködtetni is egyszersmind, ízlést erővel párosítva, lelket öntve a' holt betűkbe, életet és valóságot a' múlt 's jelen kor' nagy férfiait, nagy asszonyait ábrázoló képeibe; 's mikor mind ezeket megtette, tudjon végre, mi nélkűl csak félig teljesítve magas tiszte, nemes vágyat ébreszteni a' szép, nagy—, utálatot, irtózást a' rút, alacsony tettek iránt: de majd eszembe jutott, hogy vannak példányaink, férfiak, kik ezen kivánatoknak a' lehetségig eleget tettek, vannak — hogy csak az annyi korok', századok', ezredek' ítéletét kiállott görögökre, rómaiakra szorítsam magamat — vannak Thucydideseink, Tacitusaink, kikre mutatva: „igy mint ezek": nem csak rövidebb módon, de biztosabban is feloldva a' csomó, mint bár mennyi szabályadás által, mellyek mellett mindig támadhat még azon kérdés: valljon teljesíthetők-e, valljon várhatók-e embertől? valljon a' kép, mellyet annyi gonddal, lehet bájjal is adánk, nem jár-e túl a' lehetőség' határán? a' mikor annak semmi hatása, és igy sem haszna, sem becse többé. Felhagyék hát e' gondolattal is, 's másutt próbálék keresni tárgyat, méltót a' ti várakozástokhoz, illőt e' helyhez, nem idegent a' tudománytól, mellynek kiválva szentelve munkám, mellyet én, akár e' tudós, akár a' polgári társaságbani állásomat tekintem, kétszeresen sajátomnak mondhatok. Keresésem közben szemem, lelkem elébe villantak nemzetünknek, mióta egy jobb genius által álmából felrázatott, jelenleg minden erőből oda irányzott törekedései: mint fejtsen naponként több több anyagi erőt ki; mint nyissa az egyesek' vagyonosodásának, ezzel a' köz nemzeti gazdagságnak minél több, minél gazdagabb forrásait, naponként fel: 's meglőn határozatom: ennek, az anyagi erőnek az értelem' kifejlésére, a' nemzeti gazdagságnak a' nemzeti mívelődésre, befolyásáról értekezni előttetek röviden; 's ezt a' történettudományból vett adatokkal bizonyítani.

Jól tudom, nagytekintetű gyülekezet! 's nem lehet, hogy meg ne említsem, melly különbözők a' tudósoknak a' nemzeti mívelődést szülő okokról értelmeik. Kik mindent egyszeresíteni, mindent egy fő okra vezetni szeretnek, most természeti, majd erkölcsi okoknak tulajdonítják azt egészen, értvén amazokon az éghajlatot, föld' természetét, fekvését, termékeit, 's az azokkal kapcsolatban álló élésmódot; ezeken különösen a' nevelést, vallást, igazgatásformát. De csak egy kevés figyelem, csak egy tekintet a' történettudományba: 's könnyű meggyőződnünk, hogy egyik félnek úgy nincs igazsága, mint a' másiknak. Mert hogy elébb is az éghajlatot, földet, mellyekbe mind a' többi természeti okok is befoglalvák, vegyük fel: nem ugyan azon-e Görögországnak éghajlata, földe ma is, a' mi volt hajdan, örökre emlékezetes szép nagy napjaiban? Tett-e a' természet valami erőszakos, valami szembetűnő változást Angol- és Németországok' egén, földén? 'S még is mi most, a' míveltség' egykori classicus földe Graecia? Ellenben a' míveltség' melly magas fokára vergődtek a' közelebb lefolyt másfél század alatt a' még csak Tacitus' idejében is olly vad, olly sivatag, durva Britannia, és Germania.

Az említett erkölcsi okok közűl épen úgy nem mondhatni egyet is, sem a' nevelést, sem a' vallást, sem az igazgatásformát, sem a' tudományok' 's tudósok' pártolását, olly múlhatatlan föltételnek, mellyből különkülön következtetni lehetne az elmék' kifejlését, a' nemzeti míveltséget. Valamint van példa, hogy mind ezen okok sem képesek az ohajtott következést előhozni: úgy van arra is, hogy ez elébb már, mint amazok szűlhették volna, létezett valamelly nemzetnél.

A' nevelés átalában csak közönséges főkre nézve elhatározó; a' lángelme (genie) legtöbbször elül kezdi a' magáét, 's bámulatos fokra emelkedik, bármi hibásan vezettetett légyen is először. Különben a' nevelés' mesterségében tett minden előmenetel maga már míveltséget tesz fel, és igy annak származtató oka nem lehet. Ki nevelte Homert, Dantét, Shakespeart, ezeket a' magok nemzeteik' Prometheusait, kik szikrát ragadtak az égből, melly majd világító fáklya lett hazájoknak, hazafiaiknak?

Hogy a' vallás sokképen befolyhat a' nemzet' mívelődésébe, kimerné azt tagadni? Ha érzéki, ha költői: tárgyakat adhat a' szépmesterségeknek, vetélkedésre serkentheti a' müvészeket; ha elvont, az

okosságot inkább, mint képzelődést foglalatoskodtató: élesztője lehet a' komolyabb tudományoknak, a' philosophiának. De hát nem a' görögök' kép- és regényteli vallását tették-e egészen magokévá a' rómaiak? 's hágtak-e azért nyomukba a' kiválva úgy nevezett képzőmesterségekben? mutathatnak-e, millyeket amazok számtalanokat, csak egyetlen egy belföldi nagy müvészt, egy szobrászt, mint Phidias, vagy Praxiteles, egy festőt, mint Timanthes, vagy Apelles? Nem szintúgy a' római-catholica hitet követi-e Spanyol- 's Franczia-, mint Olaszország? 's vannak-e azért Angelóik, Raphaeljeik, ha semmit le nem vonunk is a' Velasquezek', Murillók', Ribeirák', a' Le-Pussinok', Le-Brunök, Le-Sueurök' érdemeikből? A' protestans vallás nem a' legnagyobb gondolkozó főket hozta-e elő Angol- és Németországban, isteni férfiakat, örök dicsőségeit nem csak nemzetöknek, hanem egész emberi nemünknek is? De tette-e azt mindenütt? szűlt-e, hogy tovább ne menjünk, több mint három millió protestans lelkeket számláló, egyébként is, istené legyen a' dicsőség, úgy elméknek, mint a' természet' minden adományainak híával nem levő két magyar hazánkban egy Lockot, vagy Newtont, egy Leibnitzot, vagy Kantot?

Hasonlóul van a' dolog az igazgatás' formájára nézve. Ha megnézzük a' történetirást, 's kiveszszük az egy véruralkodást és fejetlenséget, mikké nem magok', hanem az emberek' hibái miatt, minden igazgatásformák fajúlhatnak, 's akkor ezek megszűnnek lenni, a' mik vóltak: úgy találjuk, nincsen egy igazgatásforma is, melly természettel ellenkeznék az elmék' kifejlésével, 's valahol csak a' társasági rend' czélja, a' bátorság, polgári szabadság biztosítva, akármelly formák, eszközök által éressék, vagy tartassék az fel, virágoznak ott a' tudományok, szépmesterségek. Athenae, szabadsága' aranykorában, mig különösen nagy polgárja, Pericles, tekintettel inkább, mint hatalommal kormányza; Róma, miután szabagsága' elhúnytával egy úr' kényének hódola, Augustus és követői alatt, láták feltűnni a' halhatatlan férfiakat, kik csillagbetűkkel irák be az őket szűlt haza' nevét a' századok' könyvébe, 's túl hatalma', túl urasága' enyésztén, örök időkre biztosíták ragyogását a' müvészet' 's tudományok' egén. 'S az újabb idők nem rakvák-e hasonló példákkal? Nem virágzott-e tudomány, müvészet ugyon azon egy időben Florenczben a' n é p u r a l k o d á s' (democratia) szakadatlan pártváltoztatási, for-

rongási között, Velenczében a' hatalomféltő, magokkal csak egyben, a' nép' 's minden kitünő' nyomásában egyes *előkelők* (aristocraták), Rómában és Francziaországban a' semmi törvényekkel nem korlátozott, határtalan *egyeduraság* (monarchia), ott a' Pápák', itt a' Lajosok' kormánya alatt? 's ha megengedjük is, hogy egyik igazgatásforma egy, másik más ágának nyújt a' tudományok' 's szépmesterségeknek természettel több táplalékot; hogy például hol népgyülések, közönséges öszvejövetelek, tanácskozások határoznak a' törvényhozásban, 's a' polgárzat' minden nagyobb dolgaiban, ott tágasb mezeje nyílik az ékesszólásnak, több, a' költőket énekre hevítő, szobrászokat, festőket nemes vetélkedésre gyúlasztó nagy történetek fornak ki; hogy továbbá a' sok tanulással járó komolyabb, 's kivált a' huzamos, háborítatlan gondolkozást, vizsgálatot kivánó természeti tudományok átalában inkább szeretik az állandó, meghatározott igazgatásformákat, hol nem kell a' figyelemnek minden lépten nyomon a' köz dolgokba egyenes avatkozás által elhivattatni kedvelt tárgyától: annyi minden esetre áll, mit fentebb mondánk, hogy valamint egy igazgatásformához sincs az elmék' kifejlése, a' tudományok', szépmesterségek' virágzása kizárólag köttetve, úgy egy sincs, melly ezeknek természettel útjában állana.

Mit mondjak a' tudományok' 's tudósok' pártolásáról? szóljon itt is a' minden okoskodásnál több tapasztalás. Példáért még csak messze sem szükség mennünk. A' szomszéd éjszaki nagy colossnak nagyra törekvő, erőt észszel, természetet mesterséggel, miveltséggel szövetkeztetni próbáló uralkodói milly gonddal, költséggel kezdék a' múlt század' utólsó felében mindenünnen külföldről öszve szerezni a' tudós férfiakat, kik majd mesterekül, pallérokúl szolgáljanak tudatlan, bárdolatlan, durva népeiknek! 's vertek-e gyökeret a' szelídebb éghajlat-szűlte, előre illőleg el nem készített míveletlen földbe általültetett, nemes plánták? mutatkozott-e a' bár hazánk', bár Europa' függetlenségét veszélylyel fenyegető, az emberiség' barátjaitól csak dicsérhető, csak helyeselhető — lelkes törekvésnek ohajtott következése — nem mondom a' népen magán, de közelebb csak tudósaiban, müvészeiben? szaporodott-e ezeknek szembetűnően száma? tisztúlt-e ízlésök? emelkedtek-e, a' tudomány 's világosság' rakhelyei, a' közönséges oskolák, mind addig, mig nem az újabb időkben más okok azoknak virágzását csakugyan előállíták? Vala-

meddig valamelly nemzet meg nem ért a' tudományokra, és szépmesterségekre, azaz valamig csak el nem jutott a' míveltség' azon fokára, hol a' lelki gyönyörűségek valóságos szükséggé válnak: bár mint pártoltassanak a' tudományok, serkentessenek a' tudósok jutalom, tisztesség, megkülönböztetés által, mind ebből a' várható legnagyobb nyereség néhány középszerű irók, minden hatás nélkűl a' jelen, minden nyom nélkül a' jövő korra, minden haszon és érdem nélkűl a' tudományra nézve. Ellenben, hol ki vet, bizonyos hogy bőven arat, ott a' kormányon ülők bátran levehetik gondjokat a' tudósokról, bátran mondhatják ezek amazoknak: protegez- nous, et laissez- nous faire! igen, mert reájok a' fejedelmek' 's nagyok' kedvezései nélkül is jutalom várakozik, több egynél, gazdag és dicső, jutalom munkáik' hasznában, jutalom a' köz tiszteletben, egy érdemeiket méltányolni tudó, mívelt közönség' tapsaiban, mint ezt korunk' legpallérozottabb népeinek, az angoloknak, francziáknak, némelly részben a' németeknek is eléggé bizonyítják példáik.

De ha ezek szerint sem a' széles értelemben vett föld, 's éghajlat, sem a' nevelés, sem a' vallás, sem az igazgatásforma, sem a' tudományok', 's tudósok' pártolása nem tartathatnak a' nemzeti mívelődés' múlhatatlan föltételének: az a' kérdés, van-e valami, a' mi több joggal, mint ezek, annak tekintethetik? Mire én bátor vagyok azt felelni: hogy az elmék' kifejlése vagy épen nincs semmi feltételhez múlhatatlanúl kötttetve, vagy ha van, az a' nemzeti gazdagság. Előre meg kell jegyeznem, hogy e' részben egészen másként van a' polgári társaságokra, másként az egyesekre nézve a' dolog. Egy mívelt gazdag nemzetnél nem egy út nyitva a' szegényebb egyes tagok előtt is saját igyekezet', munka', közintézetek' segedelmivel kifejteni tehetségeiket, kimívelni magokat, kikre nézve aztán a' míveltség lesz majd gazdagság' forrásává; mi épen megfordítva van a' polgári társaságokban, hol a' gazdagságból fakad kezdetben mint kútfőből a', később maga gazdagság' forrásává válandó, míveltség, 's a' szegénységnek elválhatatlan társai a' tudatlanság, míveletlenség. A' természet minden lények' kifejtésében egy bizonyos változhatatlan útat tűzött ki maga elébe, mellyet emberi erőnek csak siettetni lehet némikép, de tőle elfordítani épen nem. Általa szorosan megszabva mindennek ideje; megszabva tehát az is: hogy a' képzelődés'

és gondolkozás' felébredése, melly a' szép' és igaz' születésének is pillanatja, ne elébb, hanem csak azon időszakban következhessék el, mellyben valamelly nemzet nem kénytelen többé csak a' szükségesekért izzadozni, hanem ellátva már mindennel, a' mi az életet könnyűvé és kényelmessé teheti, rá ér arról is gondoskodni, miként tegye azt minél gyönyörűségesebbé. Azokban, kik magokat a' tudományoknak, szépmesterségeknek szentelik, akár azért, hogy magok teremtsenek, hozzanak elő azok által valamit, akár azért hogy a' mások által előhozottakkal magoknak éldeletet szerezzenek, olly lélekébredtség és szabadság kivántatik, mellyel természet szerint nem birhatnak azok, kik csak azért dolgoznak, hogy éljenek, lélek-ébredtség és szabadság, melly összeférhetetlen a' szükség' érzetével, összeférhetetlen a' szegénységgel, melly az egész embert, annak minden erejét úgy elfoglalja, hogy sem kedv sem unalom, e' két hatalmas ösztön, nem serkenthetik, a' megszokott mindennapiság' nyűgeiből szabadúlni próbálni. Azért valék, azért vagyok újra bátor azt állítani: hogy, ha van a' tudományok', szépmesterségek' virágzásának valamelly múlhatatlan föltétele, az nem lehet egyéb, mint a' nemzeti gazdagság' azon lépcsője, mellyen a' test' és a' mindennapi szükségek' teljesítésétől fennmaradó erejök új munkásságot, időtöltést kerestet az emberekkel, szükséggé teszi rájok nézve a' lelki gyönyörűségeket, 's módot szolgáltat kezökbe, hogy azokat testi szükségeik' rövidsége nélkül követhessék. Innen olly csekély miveltség rendesen, vadász, baromtartó, sőt a' csupán szántóvető népeknél is. Nehéz ott az élet; szükségök, bár kevés, sok nyugtalanság, munka, fáradság után teljesíthető, ösztön semmi, hogy többet gyűjtsenek, termeszszenek, mint szükségök hozza magával, mert, közösülés—, minden érintésbe jövetel nélkül más népekkel, feleslegjökön túl adni úgy sem tudnának; igen együgyű, egyszerű életmódjoknál, részint bizonytalan, részint elszigetelt helyzetöknél fogva lehetetlen nálok minden fényűzés, mellynek szükségesképen előre kell menni, hogy, a' lélek fényűzése — a' tudományok és szépmesterségek lábra kaphassanak; osztályrészök örökös egyformaság, szegénység, legfeljebb tisztességes középszerüség. Egészen másképen van a' dolog azon népeknél, hol a' szántásvetés mellett szorgalom és kereskedés virágoznak. Itt minden munka jutalmazva; ez kedvet szül a' munkához; a' több munka több eladni,

több pénzzé tennivalót; ez több több, elevenebb közlekedést kivül belül; ez végre gazdagságot, mellyet nyomon követ a' szépmesterségek' nemzője — a' fényűzés. E' háromnak, a' szántásvetésnek, szorgalomnak és kereskedésnek közremunkálkodása tehát az, melly származtatja a' nemzeti gazdagságot, formálja a' tűzpontot, mellynél felmelegűlnek és megvilágosodnak, megérnek és kifejlenek az elmék. Rómát is gazdaggá tevék Afrika' és Ázsia', mint az újabb időkben Spanyolországot Amerika' elrablott kincsei: de épen mivel nem a' nemzeti iparon alapúlt, bár nem hatástalan, nem volt a' nemzeti mívelődésre, sem olly általános, sem olly jótékony befolyásu gazdagságuk, mint különben lehetett, 's kellett volna lennie.

Kifogynék az időből, 's vissza kellene tűréstekkel, nagyfényű férfiak! élnem, ha szavaimnak a' történettudományból igazolására, minden ide illő adatokat elő akarnék hordani; legyen elég a' mondottakat a' tudományok' 's szépmesterségek' legkitűnőbb időszakaira alkalmaztatnom. Hol kezdődött a' görög mívelődés? hol született Homer, a' költészet', Thales, a' bölcselkedés' atyja? Nemde kis Ázsiában, mellyet lakó görögöknek volt elébb, mint európai rokonaiknak, virágzó kereskedésök? Miért később Athenae a' tudományok' és szépmesterségek' legvirágzóbb műhelye? 's ezeknek épen Pericles alatt tetőre, déli pontra jutása? Nem volt-e Görögországban több városoknak az Athenaeével teljesen egyező éghajlata, földje, szintúgy tengeri fekvése; ugyan azon nevelés, vallás, 's ha nem ugyan azon, de hasonlóan szabad köztársasági igazgatásformája? Nem volt-e maga Athenae Pericles' idejében is a' régi Athenae, azt az egyet kivéve, hogy a' perzsa erőnek szárazon vizen többszöri öszverontása, ezzel egész Görögország' 's a' tengerek' uraságának magához ragadása után gazdagabb volt, mint valaha? Miért Rómában, miután a' királyi önkény' megszüntetésével, mint Athenae, szabad lett is, a' míveltségnek egész a' carthagói hadakig mondván semmi, azután is sokáig igen kevés nyoma? Nemde mivel szegény, 's ebben még büszke is volt? veszedelem' idején, seregei' vezérlésére az eke mellől hívta el, oda eresztette a' veszedelem' megszűntével vissza, más dicsőséget, mint a' melly a' serény katona, jó földmívelő (Strenuus miles, bonus agricola) nevezetből eredett, nem ösmerő fijait? Honnan a' köztársaság' utolsóbb éveiben, a' belső villongások' 's hazafi háborúk-

nak közepette? honnan a' szabadság' teljes elenyésztével, soká a' császárok, a' legirtóztatóbb zsarnokok alatt annyi kitűnő elmék, annyi halhatatlan irók? Mi ez olly hirtelen, olly váratlan változásnak oka? A' görögökkeli bővebb megösmerkedés, társalkodás, az Athenaebe járás: mondja talán valaki? De honnan ismét ez? kérdem újra. Nemde mivel a' lerontott Carthagó' és Corinthus', 's a' meghódoltatott Ázsia' kincsei szokatlan bőséget, a' bőség vágyakat szűlt, mellyek az elébb, széles birtoka mellett is, igen korlátolt vagyonú város' lakói előtt ösméretlenek valának? Rómát, mi a' hamar gyűlt, nem saját szorgalom, nem nemzeti ipar-szülte gazdagságnak szinte elválhatatlan társa, esztelen fényűzés, Athenaet irígy szomszédok, külső belső szakadatlan harcz megerőtlenítvén: nem szállt-e mindkettőnek míveltsége azon mértékben, mellyben gazdagsága, alább, még mielőtt Athenae Rómának szelid, Róma a' barbarusoknak vas járma alá kerűlt volna? — Eljött az idő, mellyben mit századok', ezredek' egyesített iparkodása, lassan haladva épített, kevés évek alatt lerontotta a' dúló vészként keletről nyugotra tóduló vad népek' költözködése; sírba szállt a' görög-római míveltség; egy majdnem ezerévi hosszú pályát kellett újra megfutni Európának, mig, oszolván apródonként a' sűrű sötétség, fölvirradt végre a' világosság' nagy napja, ott épen, hol már egyszer teljes fényben ragyogott, honnan eregette, széllel élet- és világosságtenyésztő súgárait, az olasz földön. 'S miért épen itt? A' Nápoly', Florencz', Velencze' napja nem ragyogóbb, nem melegebb, mint keleti Spanyol-, vagy déli Francziaországé; a' nevelés, kicsiny különbséggel egész déli Európában ugyanaz, itt mint ott testi gyakorlásokban, holt nyelvek' tanúlásában határozódott; Luther lélek- 's világrázó tudományával még nem állt elő, egy hit, egy vallás volt; a' fejetlenség, 's zsarnoki önkénynek mindenütt vége; bátorság, polgári szabadság semmivel több, talán valamivel kevesebb Olaszországban, mint másutt, a' több városaiban uraságra kapott egyes hatalmasok miatt. Mi volt hát, ha nem ezek, a' mi megkülönböztette, a' mi az újra éledő europai míveltség' tűzpontjává tette Olaszországot? Semmi egyéb, mint gazdagsága. Onnan, a' legvirágzóbb földmivelés', legkeresettebb selyem-, pamut-, aczél-, ezüst-, aranyműgyárak', keletre és Indiákra a' legélénkebb kereskedés' hazájából, pótlák jobbára szükségeiket minden tartományok, oda folyt tehát pénzök is össze; ott kellett következésképen

a' legtöbb anyagi erő, legmegsokasúltabb élelemeszközök mellett, legtöbb lélekébredtségnek, legnagyobb szellemi erőnek kifejleni, ott elébb a' test', majd a' lélek' fényűzésének is lábra kapni. És valljon, kiknek annyi részök nem csak Olaszországban, hanem egész nyugoton a' világosság', ízlés' terjesztésében, a' török járom elől futó görög tudósok választották volna-e Olaszországot új hazájoknak, ha ott nem látszik vala már akkor a' legelkészültebb föld, a' legbővebb aratás várakozni tudós munkájokra? valljon a' halhatatlan Mediciek, ezek az olasz föld' Periclesei, a' legszívesebb akarat mellett is, lettek volna-e képesek, a' köz jóllét' forrásából fakadó magános temérdek kincsök nélkül azt tenni, a' mit tettek a' tudományok' 's szépmesterségek' virágoztatására? Igy hát itt is ott is a' nemzeti gazdagság volt a' minden hatást megelőzött, lehetővé tett első ok. — Vessünk egy tekintetet az újabb időkre, a' tudományok' újjá születésétől fogva jelen korunkig lefolyt negyedfél század' történeteire; mutathatni-e csak egyetlen egy példáját nemzeti míveltségnek, mellyet nemzeti gazdagság ne előzött—, 's nemzeti gazdagságnak, mellyet a' körülményekhez mért nemzeti míveltség ne követett volna? Nemde egy II. János után következtek a' Camoensek? egy Erzsébet után a' Shakespearek? egy nagy Henrik, Sully után a' Corneillek, 's Colbert után a' Racinok? vegyük fel jelen századunkat, e' mozgás' és haladás' nagy századát. Hol találjuk jelenleg az elmék' legnagyobb kifejlettségét, 's a' legjelesb irókat, legkitünőbb müvészeket? Hol látjuk, mikkel olly gazdag korunk, a' legbámulatosb, emberi nemünket dicsőítő, tudomány és gondolkozásra mutató, hasznos találmányokat létre jőni? Hol láttuk legelőször, hogy egyebeket elhallgassak, a' testetlen gőznek annyi testi erő' pótlására—, a' világ' kezdetétől annyit, 's csak hasznosra, csak szükségesre szolgált szilárd vasnak, egy ismét igen fontos, egészen új használatra, távolságok', vizek által elszaggatott szárazok' összeköttésére fordíttatását? Hol a' legmerészebb gondolatokat, a' sújtó villám' felfogását, levegői útazást, a' vizek' szine, sőt ezeknek árkai alatt félelem nélkül járást, egykor az álmok', a' lehetetlenségek' világába tartozóknak hitteket, hihetetlen munka, állhatatosság által valósággá varázsoltatni? Nemde épen azon népeknél, mellyeket szorgalom, kereskedés minden másoknál gazdagabbakká tettek, a' két világban honos ó és új angol 's a' franczia nemzetnél?

De mintha hallanám, miként vetik az ermenonvilli bölcscsel sokan ellenem: „Minden lépés, mellyet a' míveltség felé teszesz, egy lépéssel közelebb visz az erkölcstelenséghez; nincs hát miért óhajtanunk szülőjét, a' gazdagságot". Nincs! én is azt kiáltom, ha áll az első. De ez épen a' kérdés. „A' nemzeti gazdagság, igy szól az ellenkező fél, kedvező, nem tagadjuk, az elmék' kifejlésére; de gyászos és pusztító következésü az erényre, erkölcsökre nézve; táplalékot nyújtván az észtehetségeknek, azt nyújt a' szenvedélyeknek is, 's nem csak ingert többet, újabbat a' roszra, hanem módot is jobbat végrehajtására; rendesen egy illy népnél sok eszmét, tudományt, de elvet, állhatatosságot keveset találhatni; lesz ízlése, de nem szemérme; mutathat bámulandó műveket, de annál kevesebb bámulandó tetteket; Athenae Pericles' idejében olly megvesztegetett volt, mint megvilágosodott; Roma Augustus alatt lakja a' legfelségesebb elméknek, 's egyszersmind a' legundokabb vétkeknek; 's jelenleg hol több erkölcstelenség, vallástalanság, mint épen azon népeknél, mellyek a' gazdagság', míveltség' legfelsőbb fokán állni tartatnak?" Fájdalom! a' mondottakban sok igaz van: igaz, hogy a' gazdagságban sok a' kísértet, mitől, ha nem egészen, nagy részint óva a' szegénység. De ha mind azt, mi kísértettel, 's ha vele visszaélnek, veszedelemmel jár, kárhoztatjuk, számkivetjük a' köz életből: úgy kárhoztassuk, számkivessük magát az emberi okosságot is, mint a' melly roszra fordítás, visszaélés által már annyiszor annyi kárt romlást okozott úgy egyeseknek, mint egész társaságoknak; akkor irigylendő lesz az oktalan állatok' sorsa, mert mentek e' kísértettől. 'S valljon nem a' kisértetek közt fejlik-e épen ki, 's edződik meg erényünk? 's hogy ha kisérteteket újakat állított elő a' gazdagság, nem szolgáltatott-e maga épen az általa kifejtett több okosság, míveltebb észtehetségekben fegyvert ellenök kezünkbe, mellynek segítségével, ha bár nehéz is, hogy nem lehetetlen a' győzedelem, minden időből fényes példák bizonyítják. Hogy, legmíveltebb állapotjában sem szűnhetvén meg ember lenni az ember, mívelt népeknek is vannak vétkeik, és ezek közt ollyanok is, mellyekről talán képzelődésök is alig van míveletlen dúrva népeknek: megengedjük, sőt azt is, mi több ennél, hogy épen a' legmíveltebb népek közt találkoznak ollykor a' legistentelenebb, legelvetemültebb, a' másnak ártásra legtöbb észszel fölruházott, és igy legveszedelmesebb

gonosztévők: de következik-e ebből akár az, hogy átalában jobbak volnának a' pallérozatlan, mint a' pallérozott népek? akár az, hogy bűn-, erkölcstelenség-tenyésztő a' míveltség? Hát, tekintve az erkölcsöket, olly tisztán, szeplőtelen áll-e a' nemzeteknek, mig szegények, durvák, a' történetek' évkönyveiben emlékezetök? Nem testvérgyilkolással van-e, kezdetben mindjárt, még alig szülelett emberi nemünk' bölcsője megbélyegezve? Léledzhetik-e több, nagyobb bűnökben a' leggazdagabb, legmíveltebb nép, mint a' mennyi- 's millyekben amaz, fennlévő legrégibb történeti adataink szerint, isten' választott sem gazdag, sem mivelt népe, hajdan léledzett? Mellyik mai pallérozott nemzet' elravaszúlt fia ragadta valaha nagyobb mesterséggel testvére' örökségét magához, mint amaz, bátyja' éhségével, öreg atyja' vakságával visszaélt testvér 's fiú? 's hányat lehetne hasonló példát felhoznunk? 's nem épen ez-e egyik azon pont, miben különösen károsan hatni tapasztaltatik a' míveltség az erkölcsiségre? Hát valljon büntelenek-e, mig pallérozatlanok, a' görögök? Nem ellenkezőt kell-e mesével elegy legrégibb hagyományaikból kihoznunk, ha mind azt igaznak nem hiszszük is, mi rútat, borzasztót az Atreusok-, Thyestesek-, Phaedrák és Clytemnestrákról olvasunk? Hát Rómának nem voltak-e Augustus előtt is ellenségnek haszonvágyból kaput nyitó leányai? erkölcs-, szeméremtapodó fiai? nevöket a' szűz Lucretiák, Virginiák mellett undok tettökkel halhatatlanított fajtalan Sextusai, Appiusai? Nem találkozott-e, még mielőtt gazdagság, míveltség megronthatták volna az erkölcsöket, királyi szűzei közt egy Tullia, ki atyját, királyát férje által meggyilkoltatni, 's azután holt testén még kocsiával is gázolni nem irtózott? Nem fertőztette-e építőjének, magának Romulusnak, először mindjárt testvéri vér kezeit? 'S ha vétkeket, mellyek addig ösméretlenek valának, állított elő a' míveltség: de nem szűntetett-e meg sokkal többeket 's talán nagyobbakat? Ha például, mikkel főképen vádoltatik, vallástalanság, vagy szelídebben 's talán helyesebben szólván, a' vallás' külső szertartásaival keveset gondolás fakadt itt ott nyomain; ha tágasb út nyílt a' mesterséges csalásokra általa: de nem enyésztette-e el, valamerre hatott, a' babonát, vakbuzgóságot, mellyek oktalan állatnál alább lealacsonyíták, vagy farkasává váltóztaták embertársának az embert? nem tett-e százados előítéleteket semmivé? nem kevesítette-e a' vérengzést, az erőszakkal elsajátítást? nem tette-e

a' minden gonoszok' legnagyobbikát, a' nemzetek közt örökösen fennálló háborút magát sokkal emberibbé? 's mindent együvé véve; nem nemesítette-e az érzéseket, nem szelidítette-e az ízlést, erkölcsöket? 's hogy ennek csak egy bizonyságát, a' legkitetszőbbet hozzuk fel, nem ritkította-e az annyi vétkek', rosszak' szerzőjét, a' vérlázító, ész-zavaró italokkali visszaélést szembetünően meg? és végre nem rakott-e a' szépnek, jónak, az erény- 's kötelességeknek erősb alapot, azon arányban, mellyben az értelmet világosította? — Hogy Athenae Pericles', Róma Augustus' idejében igen mélyen sűlyedt az erkölcstelenségbe, igaz, a' nélkül, hogy valamit bizonyíthatna ellenünk. Mert a' mi a' míveltség' saját menetének valamelly nemzetnél, 's csak bizonyos körülményeknek tulajdonítható, kell-e, kérdem, lehet-e igazságosan abban a' míveltséget átalában okolni? A' görög inkább érzéki, mint okossági mívelődés, párosúlva a' sok istenimádással, tiszta erkölcsi tudományt nem szűlhetett: említetlen nem hagyhatva azonban, hogy Athenaenek míveltsége' tető pontján álltában is, voltak, a' mérget, halált inkább, mint a' — bár háládatlan — haza ellen harczolást választó Themistoclesei; igaz lelkű, megvesztegethetlen Aristidesei; adakozó Cimonjai; és soká még ezek után is, a' gazdagság', hatalom' kísértetei közt tántoríthatatlan Phócionjai. Rómának, a' körülmények' hatalmánál fogva, igen rögtön esett a' durvaságból a' pallérozottságra átmenetele, épen azon időben, mikor egymást érő, árvíz' módjára terjedő hódoltatásai' következésében egyszerre végtelen kincset, vele mindenféle szenvedélyt és vétket fogadott keblébe a' szerencsétől ittas város. De ez-e az eset a' többi mívelt népekre nézve is? a' veszettség', erkölcstelenség' kiséretében lépett-e föl átalában mindenütt a' míveltség? Vessük csak szemeinket korunk' azon nemzetére, mellynek nyújtja jelenleg, nemzeti szorgalom', kereskedés', 's ezek által szerzett gazdagság', míveltség' tekintetében, a' népek' egyező ítélete az elsőséget. Hát rosszabb-e a' mai angol, mint ősei, kik szinte másfél ezer évvel ez előtt Németország' vadonaiból, a' bátor Hengist és Horsatól vezetve, a' Szorostengeren új hazájokba átkeltek, 's rabigát tettek a' nemzetre, melytől segítségül hívattak? erkölcstelenebb-e más mai nemzeteknél? és, mivel van tudománya, van ízlése, nincs-e azért állhatatossága, nincs-e szemérme? 's mivel mutathat bámulandó műveket, nem mutathat-e azért bámulandó tetteket? Értünkre a' legna-

gyobb kormányférfiaknak, a' legnevezetesebb embereknek, a' minden időbeli legjelesbek' sorába bátran léphető Pittek és Canningeknek nem Anglia-e hazája? Hol van általában több vallásosság? a' fennálló törvényekhez, még ha az előre haladt idő' kivánatinak nem épen megfelelők is, nagyobb ragaszkodás? több haza szeretet? a' személyes és nemzeti becsületre, az adott szó' szentségére többettartás? a' szerencsétől üldözöttek iránt — legyenek idegenek, legyenek bár ellenségek — több részvét, felsegélésökre nagyobb készség, több jóltevő közintézet? minden szépnek, jónak, nemesnek előmozdításában nagyobb buzgóság, mint épen ott?

Kárhoztassák bár azért a' míveltséget, megvilágosodást, kiknek okuk van attól félni; kárhoztassák tehát annak szülőjét is a' gazdagságot; mert mindkettő gondolkozásra ébreszti a' lelkileg és polgárilag elnyomottakat, szabadságra érleli a' rabszolgákat: de kiknek telve kebelök szent érzéssel az emberiség iránt, kik, látva felséges tehetségeit, végetlen tökéletesedésre, nem örökös veszteglésre, nem csupa állati létezésre, hanem nagyobb, dicsőbb czélokra hiszik teremtve az embert, lehetetlen, hogy velem együtt forrón ne ohajtsák az elméknek lehető legnagyobb kimíveltetését, ezzel a' nemzeteknek a' tudományban, igaz megvilágosodásban, bölcseségben szakadatlan növekedését; 's hogyha azt ohajták, lehetetlen, hogy kárhoztassák annak múlhatatlan föltételét, a' nemzeti gazdagságot. —

'S most bátran fordúl beszédem hozzátok hazám' lelkes fijai! hozzátok, kik a' kor' 's nemzetiség' magas kivánatit felfogva, a' társaságok' anyagi erejének, azok' szellemi és erkölcsi kifejlésére, a' nemzeti gazdagságnak a' nemzeti mívelődésre nagy befolyását értve, 's voltaképen méltányolni tudva, bátorítva az idő', bátorítva egy szelíd kormány' lelke által, nagyszerű törekvéseitek' egyedűli czéljául tűztétek ki: hárítni az akadályokat, mellyek eddigelé nemzeti vagyonosodásunk' gátolák; kikeresni, szaporítni a' forrásokat, mellyekből az eredni szokott; szárnyat fűzni, 's irányt adni a' nemzeti szorgalomnak; sokasítni, nemesítni a' természet 's mesterség' szüleményeit, nevelni azoknak becsét, ösztönt adni előállítóiknak könnyű belső közösülés, kiterjedt külső kereskedés által. Óh! micsoda köszönetet mondjak nektek! mi néven nevezzelek benneteket, édes honom', nemzetem' jóltevői! egy egészen új időszak'

alapitói! Hogy, mint egykor a' teremtő' leheletére a' vizek' színén, mozgás és élet terjedt el szép hazánkon, a' soká tespedetten, a' halállal határos álomba merűlni látszotton, a' ti érdemetek az. Azok a' különbféle nemzeti egyesületek, mellyeket, honfiakat lelkesítő, követést buzdító, akadályokat győző tűzállhatatosság, 's a' haza' óltárára tett annyi számlálhatatlan magános áldozatok által létre hoztatok; azok a' — csak mint gyűlpont is, 's alkalom az öszvejövetelre, eléggé nem becsűlhető, figyelem 's iparébresztő, több nemű versenyezések, itt, ez anyagi és értelmi kifejlődésünk' rakhelyén, ezen, nehány évek óta óriási léptekkel előhaladott, 's bár ah! vérzik gondolatjára a' hazafi kebel, közelebb szörnyű csapást szenvedett, de ezen nehéz estéből is, hiszszük isten', jó királyunk', részvevő emberbarátok' — idegenek' és honfiak', 's egy egész lelkes nemzet' egyesített közre munkálkodása után, rövid időn, fejevesztett hydraként, vagy mint ama Heraclestől földhöz sújtott szörny, növekedett erővel, újra nagyobb fényben kelendő fővárosában hazánknak; azok az eddig szilaj kényén gázló Dunánk' zabolázására fordított roppant munkálatok, azok a' hátán repűlő, hazánkat a' messze tengerrel közösülésbe hozó büszke gőzösök; azok a' legérezhetőbb hiányunkat pótló, nemzeti jóllétünk' élet-erét, belső kereskedésünket elevenitő, keletkező vasútak; 's hogy többeket ne említsek, az a' már már munkába vett egygyé forrasztása hazánk' eddig ketté metszett szivének, a' nemzeti nagy testben ezzel bizonyosan eszközlendő, szabadabb, akadályozatlanabb, éltető vérkeringés: mind ezek — már csak eddig is annyi szépnek szülői, annyi szebbnek igérői — hatalmas eszközei, ellát-hatatlan hatású és következésű emelői a' nemzeti gazdagságnak, és igy a' nemzeti művelődésnek is.

Ki méltányolhatná illően érdemeiteket? ki a' halhatatlan férfiúnak érdemét? ki szinte már félszázadon keresztűl, 's mennyi zivatar, viszontagságok közt! tartja erős karral hazánk' kormányát; ki az alatt — lelke kilencz országgyűlésnek, a' legnevezetesebbeknek, mellyek valaha a' közjó', nemzeti becsület 's emberiség' szent ügyében tartattak, lelke máiglan, lankadatlan erőben, hazai legfőbb igazgató — 's törvényszékeinknek — annyi szépet, jót, nagyot alkotott a' magyar név' 's ön neve' örök dicsőségére; 's hiszszük, sokat alkot még, ha az általa boldogított honnak, ha e' két testvér fővárosnak, mellynek a' csak imént átzúgott

pusztító vész közben őrangyala volt ő, Camillusa most, buzgó fohászai drága életéért meghallgattatnak ott fenn; ki nektek is hazám' nagy fiai! lelke' szokott hevével nyújtva segédkezeket, hatalmas pártfogása, munkás részvéte által lehetővé tette hazafiúi nemes törekvéseitekben az óhajtott czélhoz jutást. A' hazafinak csak szíve van érezni, szavai nincsenek kifejezni háláját, mellyel neki, mellyel nektek tartozik. Majd egykor, ha a' most általatok elhintett nemes mag termő fává növekedik, szaggatva ennek érett gyümölcseit, 's megemlékezve hogy ezt nektek köszönik, szívből kiforró könycseppekkel tisztelik hamvaitokat a' hálás utódok, 's mig lessz egy magyar, áldva és dicsekve hirdeti halhatatlan neveteket.